

Hivatásos két- és többnyelvűség

1. Bevezetés

A két- és többnyelvűség kutatása az 1960-as, 1970-es években kezdett önálló tudományággá válni (Navracscics 2007). Ezt követően számos idegen és magyar nyelvű, tudományos igényű cikk és monográfia látott napvilágot a témában. Ezek igen jól szemléltetik, hogy mennyire sokszínű és összetett jelenségről van szó. Az eddigi vizsgálatok tárgya azonban elsősorban az. úgynevezett természetes kétnyelvűség: ennek elsődleges célja az, hogy az egyén a saját kommunikációs szükségleteit elégítse ki két- vagy több nyelven a családján belül vagy tanulmányai, esetleg munkája során. Mind ez ideig igen kevés olyan tanulmány született, amely a két- és többnyelvűek egyik jellemző csoportjára, a nyelvi közvetítőkre mint hivatásos két- vagy többnyelvű személyekre vonatkozott volna. Jelen tanulmány ezt kívánja pótolni.

A professzionális nyelvi közvetítők – fordítók és tolmácsok – hivatásos nyelvhasználók, hiszen munkájuk két nyelv közötti átváltásból áll. A hivatásos két- és többnyelvűek nyelvkombinációját aktív és passzív nyelvek szerint A, B és C nyelvekben határozzuk meg. Az A nyelv az az aktív nyelv, amelyről és amelyre a fordító és a tolmács közvetít. Azaz az a nyelv, amelyet anyanyelvi szinten ismer és használ. A B nyelv szintén aktív nyelv, amelyet a nyelvi közvetítő második nyelvként tanult meg, és amelyet közel anyanyelvi szinten használ. A C nyelv passzív nyelv, amelyről a fordító és a tolmács közvetít, de nem képes úgy kifejezni magát rajta, mint egy aktív nyelven.

Az alábbiakban először a kétnyelvűség fogalmának rövid áttekintése következik. Ezután a nyelvi közvetítőket mint két- vagy többnyelvű nyelvhasználókat mutatom be, majd röviden összegzem a mentális lexikonról rendelkezésre álló azon ismereteket, amelyek szükségesek a hivatásos nyelvi közvetítők mentális lexikonának az elemzéséhez. Ezt követően a fordítás és tolmácsolás egyik sarkalatos kérdésére térek ki, miszerint lehetséges-e B nyelvre jó minőségben fordítani és tolmácsolni. A tanulmányt további kutatási javaslatok zárják.

2. Kétnyelvűség

A kétnyelvűség fogalma első ránézésre egyértelműnek tűnik, valójában azonban igen összetett jelenség, amelyet többféleképpen is értelmezhetünk például nyelvi, szociológiai, pszichológiai és biológiai szempontból (Bartha 1999; Borbély 2014; Navracscics 2007, 2010). Bloomfield (1933) a kétnyelvűeket még tökéletesen szimmetrikusan, két nyelvet anyanyelvi szinten beszélő személyeknek tekintette. Ezzel a maximalista elmélettel szemben, a holisztikus megközelítés hívei szerint, ez nem reális elképélés, és a kétnyelvűséget a mindennapi életben való két (vagy több) nyelv használataként definiálják (Grosjean 1982; Weinreich 1953). Hamers és Blanc elkülöníti egymástól a bilingvalitást (egyéni kétnyelvűség) és a bilingvizmust (társadalmi kétnyelvűség).

A **bilingvalitást** az egyén azon pszichológiai állapotának tekintik, amelynek során képes egyenél több nyelvi kód segítségével megnyilvánulni a társadalmi kommunikáció során. A kódok ismeretének mértéke többek között pszichológiai, kognitív, pszicholingvisztikai, szociálpszichológiai, társadalmi, szociolingvisztikai, szociokulturális és nyelvi szempontoktól függ (Hamers – Blanc 1989: 6).

A **bilingvizmust** ezzel szemben magába foglalja a bilingvalitást (vagy az egyén kétnyelvűségét), ugyanakkor utal a nyelvi kommunikációra is, vagyis arra, hogy a két nyelv kontaktsa révén az interakció folyamán két nyelvi kódot használnak, illetve arra a tényre, hogy az egyének egy része kétnyelvű (társadalmi kétnyelvűség) (i. h.). A fordítástudományban ezt a problémakört Lane-Mercier, Merkle és Meylaerts (2014) dolgozzák fel.

A továbbiakban a bilingvalitással, vagyis az egyén kétnyelvűségével foglalkozom. Hamers és Blanc különböző szinteken határozza meg az egyéni kétnyelvűséget: a relatív kompetencia, a kognitív szerveződés, az elsajátítás ideje, az exogenitás, a társadalmi kulturális és a kulturális identitás szintjén.

Ezen szintek közül az első három különösen fontos a téma szempontjából. A **relatív kompetencia** szintjén számolnunk kell az egyén kétnyelvűségének relatív természetével, ugyanis a két nyelvi kompetencia közötti kapcsolatot vizsgálja. Ennek megfelelően megkülönböztethetünk *ki-egyensúlyozott* kétnyelvűséget, vagyis a beszélők a két nyelvet egyenlő kompetenciával bírják, és *domináns* kétnyelvűséget, tehát azt az esetet, amikor az egyik nyelvet jobban beszélik a másik nyelvénél (Hamers–Blanc 1989). Többek között Laks (2003) is úgy véli, hogy ritka a teljesen ki-egyensúlyozott természetes kétnyelvűség.

A kétnyelvűség **kognitív szerveződését** tekintve megkülönböztethetünk összetett és koordinált nyelvi rendszereket. Az összetett rendszerek jellemzően kétsoportnyi nyelvi jelből épülnek fel, amelyek a jelentés közös halmazában találhatók. A koordinált nyelvi rendszerekben a két nyelven egyező fordítás két különböző megjelenésben teljeseedik ki. Nem árt ugyanakkor megjegyezni, hogy ugyan szoros az összefüggés a kognitív szerveződés, valamint az elsajátítás ideje és kontextusa között, a kognitív reprezentáció és az elsajátítás ideje nem feleltethető meg egymásnak közvetlenül. Mindennek alapján, amennyiben az egyén gyermekként sajátított el két nyelvet, akkor a két fordítási megfelelőnek valószínűleg egyetlen kognitív reprezentációja van, ugyanakkor, ha valaki a második nyelvét az anyanyelvétől függetlenül tanulta, minden bizonnyal másként szervezi a lexikonát. Az összetett és mellérendelt kétnyelvűek közti különbség azonban nem egyértelmű, tehát a kétnyelvűség különböző megnyilvánulásai az összetett és a koordinált végpont között helyezkednek el. Vagyis a kétnyelvű beszélő egyszerűen viselkedhet összetetten egyes helyzetekben, és mellérendelten másokban (Hamers–Blanc 1989: 9–10).

Ami az **elsajátítás idejét** illeti, a kétnyelvűség három típusát különböztethetjük meg: **gyermekkori, kamaszkori és felnőttkori** kétnyelvűséget. A gyermekkori kétnyelvűség esetén a kétnyelvű tapasztalat megszerzése a gyermek általános fejlődésével egy időpontba esik. Szimultán korai (vagy csecsemőkori) kétnyelvűségről akkor beszélünk, ha a gyermek a nyelvi kommunikációt két anyanyelv elsajátításával kezdi. Ezzel szemben a konzekutív gyermekkori kétnyelvűség azt jelenti, hogy a gyermek a második nyelvet korán, de az anyanyelv alapvető elemeinek az elsajátítása után tanulja. Azt sem árt megjegyeznünk, hogy amíg az szimultán kétnyelvűség fejlődése hétköznapi módon, önkéntelen tanulás során történik, a konzekutív kétnyelvűség gyakran hivatalos keretek között folyik, például ha a gyermek családja bevándorló, vagy szándékos tanulási folyamat következménye, például bizonyos kétnyelvű tanítási programoké (Hamers–Blanc 1989: 10).

Angelelli (2010, 2011) az egyéni kétnyelvűek két csoportját különbözteti meg. Az egyik csoportba azok tartoznak, akik tudatosan, saját döntésük eredményeképpen válnak kétnyelvűekké (*elective bilinguals*). Ők általában formális körülmények között tanulnak nyelveket, de elképzelhető az is, hogy a nyelvtanulás céljából külföldre utaznak. A másik csoportba pedig azok tartoznak, akiket az életkörülményeik tesznek kétnyelvűvé (*circumstantial bilinguals*). Ők például azok a mexikói bevándorlók, akik az Egyesült Államokba telepednek le a jobb megélhetés reményében. A két csoport között fontos különbséget nemcsak a nyelvtanulás körülményei adják, hanem a kétnyelvű csoportok és a társadalom egésze közötti kapcsolat is.

2.1. A nyelvi közvetítők mint két- vagy többnyelvű nyelvhasználók

A nyelvi közvetítők két- vagy többnyelvű nyelvhasználók, mivel több nyelven rendelkeznek nyelvi kompetenciával: munkájuk nyelvek megértéséből, dekódolásából és kódolásából áll. Feltételezhető tehát, hogy több nyelven rendelkeznek magas szintű jártassággal. A nyelvi közvetítőknek általában két aktív nyelvük van, ezek mellett pedig több passzív nyelvük is lehet. A passzív nyelvet tág értelemben úgy határozhatjuk meg, mint az általuk megértett, de munkájuk során aktívan nem használt nyelvet – vagyis a tolmács nem tolmácsol, a fordító pedig nem fordít erre a nyelvre, hiszen kompetenciája ebben a tekintetben nem felel meg a szakmai elvárásoknak.

A magas fokú két- vagy többnyelvűség a fordítás és tolmácsolás előfeltétele (Birjani–Farahzad 1997; Kussmaul 1995; Presas 2000; Toury 1995). Hamers és Blanc (1989) ugyanakkor megjegyzi, hogy egyelőre korai volna következtetéseket levonnunk arra vonatkozóan, hogy a kétnyelvűség egy bizonyos típusa alkalmasabb lehet a fordítói és tolmácsolási feladatok ellátására. Egyes érvek szerint a koordinált kétnyelvű beszélőkből jobb nyelvi közvetítő válik, mint az összetett kétnyelvűek-

ből, mivel előbbieket két – a fordítási megfelelőkhöz rendelt – kognitív egységgel rendelkeznek. Ez az érvelés azonban hibás, ugyanis attól, hogy az összetett kétnyelvű személy csupán egy, a két fordítási megfelelőkhöz rendelt kognitív egységgel rendelkezik, még tudatában lehet a két megfelelő közötti átfedés mértékének. Feltételezhető továbbá, hogy a kétnyelvű gyermekekből jó nyelvi közvetítő válik, mivel nagyon fiatalon megtanulnak egyik nyelvről a másikra fordítani a jelentés és a mondanivaló megőrzésével (Hamers–Blanc 1989: 253). Ezt a két feltételezést azonban semmiféle szilárd bizonyíték nem támasztja alá, így tudományos szempontból pusztán spekulációnak minősülnek.

Ebben a témában további kutatások alapja lehet az a tény, hogy bár a nyelvi közvetítők magas fokú kétnyelvűséggel és kétnyelvű kompetenciával rendelkeznek, mindez csupán a nyelvi közvetítés előfeltételét képezi. A kétnyelvűek – legyenek azok gyermekek vagy felnőttek – és a nyelvi közvetítők közötti fő különbség az, hogy míg előbbieket saját kommunikációs céljaikra használnak több nyelvet a magánéletükben vagy munkájuk során, addig a nyelvi közvetítők mások kommunikációs igényeinek kielégítésére használják két- vagy többnyelvű nyelvi kompetenciájukat. Mindez azt jelenti, hogy a nyelvi közvetítők **hivatásos kétnyelvűek**, ez a tény pedig nagyban meghatározza mentális lexikonukat, nyelvi készségüket és viselkedésüket, illetve nyelvhasználatukat.

A fordító- és tolmácsolás tapasztalatai azt mutatják, hogy azok a hallgatók, akik kétnyelvű közegben nőttek fel, nem szükségszerűen rendelkeznek komoly előnnyel azokkal a hallgatókkal szemben, akik a kétnyelvű kompetenciájukat később alakították ki. Ennek egyik oka, hogy a korai kétnyelvűek gyakran nem teljesen tudatos nyelvhasználók, mivel kompetenciáikat általában informális úton, nem pedig nyelvoktatás során sajátítják el. A fordítóknak és tolmácsoknak ugyanakkor minden munkanyelvüket – még anyanyelvüket is – tudatosan kell használniuk. Egy nyelven megszerzett stabil és megbízható anyanyelvi szintű kompetencia előnyt jelenthet, hiszen támpontként szolgálhat a második (és további) nyelvek használatánál, illetve a kétnyelvű szakmai kompetencia fejlesztésénél.

Fontos továbbá kiemelni, hogy a fordítók és tolmácsok nyelvi kompetenciáját első nyelvük vonatkozásában is fejleszteni és erősíteni kell, mivel anyanyelvüket általában saját kommunikációs céljaik elérésére használják. Magánéletünkben és a munkánk során ritkán beszélünk olyan szerteágazó témákról, mint az innovációtranszfer, a sporthorgászat, egy adott állam makrogazdasága vagy a laminált gerendák készítéséhez szükséges technológiák – legalábbis nem használjuk olyan szinten a vonatkozó szakmai terminológiát, mint az a munkánk során elvárható. Mindez a nyelvi regiszterekre is igaz: munkánk során olyan regisztereket kell ismernünk és használnunk, amelyekre a magánéletünkben nincs szükség.

Bár a nyelvi közvetítőkre általában kétnyelvű személyekként tekintenek, kétnyelvűségük az esetek többségében nem tökéletesen kiegyensúlyozott. Először is nyelvi készségeik eltérőek lehetnek az egyes munkanyelvek vonatkozásában attól függően, hogy aktív vagy passzív nyelvről van-e szó. Emellett a nyelvi közvetítők attól függően, hogy lakhelyükön és családjukban milyen nyelvet beszélnek, magánéletükben eltérő mértékben használhatják nyelveiket. Egyes nyelvi közvetítők olyan országban élnek, ahol első nyelvüket nem beszélik, ezért ők maguk is ritkán használják azt munkájukon vagy a családi kereteken kívül. Azok a fordítók és tolmácsok pedig, akik olyan országban élnek, ahol az első nyelvüket beszélik, elképzelhető, hogy munkájukon kívül alig használják a második nyelvüket. Mindez azt is jelenti, hogy a munkanyelvekre vonatkozó nyelvi kompetenciájuk különböző területeket fed le. Ilyen körülmények között a munkanyelvek szinten tartása meglehetősen nehéz feladat.

Emellett előfordulhat, hogy a nyelvi közvetítők olyan ritkán használják második vagy passzív nyelveiket saját kommunikációs céljaik elérésére, hogy munkájuk során könnyebben fejezik ki magukat ezeken a nyelveken, mint a magánéletükben. Mindez természetesen nem jelenti azt, hogy elveszítik a folyékony beszédre vagy a szóbeli megnyilvánulásra való képességet. Ugyanakkor nehezebben tudják kifejezni saját érzéseiket, gondolataikat és véleményüket, illetve nehezebben nyilvánulnak meg hétköznapi, közvetlen beszélgetésekben. E nehézségek a tolmácsok esetében arra vezethetők vissza, hogy a „tolmácsnyelv” speciális nyelvi panelekből épül fel, illetve sajátos stílussal, regiszterekkel és szókinccsel rendelkezik, vagyis sok esetben nem igazodik a hétköznapi beszédhelyzetekhez. Mindez fordítva is igaz: a pusztán tény, hogy valaki folyékonyan, anyanyelvi szinten beszél egy adott nyelvet, nem garantálja, hogy az illető bármiféle képzés nélkül jó tolmács

vagy fordító is lesz, hiszen ha mások kommunikációs igényeit kell kielégítenie, valószínűleg nehézségei adódnak a folyékony szóbeli megnyilvánulással.

A laikusok gyakran a nyelvi készségeket tartják a sikeres fordítás és tolmácsolás egyedüli zálogának, és azt feltételezik, hogy a nyelvi kompetencia garanciát jelent a magas szintű nyelvi közvetítésre. Bár kétségtelen, hogy a fordítóknak és tolmácsoknak rendelkezniük kell a szükséges nyelvi készségekkel, sikeres munkavégzésüknek további előfeltételei is vannak. A tolmácsolás és fordítás komplex kognitív és információfeldolgozási műveletekkel jár, amelyeket például a tolmácsnak komoly stresszhelyzetekben kell elvégeznie. Ezt látszik igazolni Birjani és Farahzad (1997) kutatása is, amely szerint az idegen nyelvi kompetencia csak feltétele nem pedig elégséges kritériuma a fordítási készségnek (Birjani–Farahzad 1997: 197).

3. A mentális lexikon

A szóbeli és írásbeli kommunikáció legszembetűnőbb célja a vizuális és hangminták értelmezése olvasás, illetve beszéd közben, és ehhez a memóriánkban tárolt ismeretekre van szükségünk a bejövő érzékszervi adatokban szereplő szavakról. Ezt az ismerethalmazt hívjuk mentális lexikonnak. Garnham (1985) szerint a mentális lexikon meghatározza a szó helyesírását, kiejtését, mondatrészi szerepét és jelentését. Erről a lexikonról azonban célszerű azt feltételeznünk, hogy nem magát a szavak jelentését tartalmazza, hanem utalásokat a szóban forgó jelentésre (Garnham 1985: 43).

A mentális lexikon egy fő jellegzetessége, hogy **igen rendszerezett**, hiszen óriási mennyiségű szót foglal magában. Becslések szerint valószínűtlen, hogy egy tanult felnőtt által ismert szavak száma ne érné el az 50 000-et, de akár 250 000 is lehet. Ez azt jelenti, hogy a szavak nem lehetnek egymás hegyén-hátán az elmében, és a mentális lexikon szisztematikusan rendezett. A mentális lexikonban tárolt szavak szisztematikus rendszerezésének másik oka az, hogy gyorsan előhívhatónak kell lenniük. Ahogy Aitchison megjegyzi, a pszichológiai vizsgálatok fényt derítettek rá, hogy a memória rugalmas és növelhető, feltéve, ha az információ rendezett. Továbbá véletlenszerű adatokra és számokra meglehetősen nehéz emlékezni, viszont óriási mennyiségű információra emlékezünk és hasznosítunk, de csak akkor, ha ezek jól rendszerezettek (Aitchison 1987: 6–7).

A mentális lexikont gyakran hasonlítják nyomtatott szótárakhoz (Aitchison 1987; Garnham 1985). A szótárak és a mentális lexikon azonban alapvetően eltérő módon tárolják a szavakat. Az egyik ilyen alapvető eltérés a szótárak és a mentális lexikon rendező elvének a különbözőségében rejlik. A szótárban betűrendben találjuk a szavakat, viszont az emberi elme mentális szótára nem rendszerezhet kizárólag a hangzás és az írásmód alapján. A jelentést is figyelembe kell vennünk, hiszen gyakran tévesztünk össze hasonló jelentésű szavakat. Ez azt sugallja, hogy a mentális lexikon valószínűleg jóval összetettebb, mint az általunk ismert szótárak, amelyekkel szemben támasztott egyik fő követelmény az átlátható rend (Aitchison 1987: 10–1).

A nyomtatott szótárak és a mentális lexikon a kontextus tekintetében is különböznek, az előbbieket véges számú szót tartalmaznak. Ebből kifolyólag a nyomtatott szótárak elavulása elkerülhetetlen, mivel a nyelv állandóan változik, a szókincs pedig minden nyelvi terület közül a leggyorsabban. Ennek ellenkezője igaz a mentális lexikonra, amelynek tartalma folyvást változik, hiszen szüntelenül új szavakat találunk ki, valamint megváltoztatjuk a már létezők kiejtését és jelentését. Ezenkívül gyakran alkotunk új szavakat, és adunk a szavaknak új jelentéseket. A mentális lexikon tehát sokkal **könnyebben változik és rugalmasabb**, mint a nyomtatott szótárak.

Egy másik különbség abból ered, hogy a mentális lexikon sokkal több információval szolgál minden megjegyzésről, valamint az, hogy a nyomtatott szótárak leginkább elszigetelten tárgyalják a szavakat. A nyomtatott szótárak rendszerint fekete-fehér definíciót adnak, és ritkán szentelnek helyet a használati gyakoriság feltüntetésére (Aitchison 1987: 12–3).

Ami pedig a hangzást illeti, a szótárak általában egy kiejtést jelölnek meg elemenként. Ezzel szemben az anyanyelvi beszélők nagy valószínűséggel értenek meg eltérő kiejtéseket. Az is valószínű, hogy az ő repertoárjukban is számos kiejtés szerepel, az adott helyzet formalitásától és a beszédsebességtől függően (Aitchison 1987: 13–4).

3.1. A mentális lexikon szerkezete

A mentális lexikont leképező modelleket két csoportba oszthatjuk: az atomgömb- és a pókhálóelméletre (Gósy 1999; Aitchison 1987). Az **atomgömb**elméletet úgy foglalhatjuk össze, hogy a szavak a „jelentésatomok” közösen használt tárából épülnek fel, és az egymással kapcsolatban álló szavak közös jelentésatomokon osztoznak. Ezek értelmében a mentális lexikon eltérő méretű jelentésmezőkön alapul, és az ezeket a mezőket alkotó elemek egyszerre több mezőhöz is tartozhatnak. Az atomgömbelmélettel szemben a **pókháló**elmélet azt mondja ki, hogy a szavak összetartozását azért ismerjük fel, mert a beszélők kapcsolatokat alakítottak ki közöttük (Aitchison 1987: 64). Ez azt jelenti, hogy bármelyik szemantikai egység számos más egységgel áll kapcsolatban.

A két elmélet közül a pókhálóelmélet tűnik alkalmasabbnak arra, hogy leírja, hogyan kapcsolódnak egymáshoz a szavak az elmében (Gósy 1999; Aitchison 1987). Szóasszociációs kísérletekből származó eredmények arra utalnak, hogy a mentális lexikonban a szavak jelentésmezők alapján rendeződnek el, és az ugyanahhoz a **jelentésmezőhöz** tartozó szavak szoros kapcsolatban állnak egymással. A mellérendelő és állandósult szókapcsolatok elemei között erős a kötelék. A mentális lexikon rugalmas, mivel „hacsak a kapcsolat nem közkeletű, az emberek valószínűleg inkább kitálálják az elemek közti kapcsolatot gyorsan elemzéssel, mint hogy a mentális lexikonban található rögzített adattáblázathoz fordulnának”. Asszociációs vizsgálatok megerősítik azt az elképzelését, hogy a mentális lexikon a témákat valamelyest függetlenül tárolja, és a jelentésmezők károsodhatnak anélkül, hogy ez a többire kihatna, bár egészséges nyelvhasználók esetében nem feltételeznénk ilyen fokú elszigeteltséget az egyes területek között (Aitchison 1987: 84–5).

A legújabb fMRI-vizsgálatok azt támasztják alá, hogy az nyelv szemantikai mezők szerint szerveződik az agyban. Huth és munkatársai 2016-os kutatásukban felállították az agy szemantikai térképét, amelyből kiderül, hogy egy-egy fogalom több szemantikai mezőben is megjelenik, és a különböző szemantikai mezők különböző fogalmakat tartalmaznak. Bár fellelhetők egyéni különbségek, mégis megállapítható, hogy az azonos szemantikai mezők minden kísérleti alany esetében az agy azonos területén helyezkednek el (Huth et al. 2016).

A mentális lexikon folyvást **változik**, egyénre jellemző és nyelvspecifikus, valamint nem azt a szókinccset jelenti, amelyet a beszélő rendszerint használ. A mentális lexikon három különböző részből áll, amelyek határa elmosódott: aktív, passzív és aktivált. A mentális lexikon aktív része olyan nyelvi elemeket tartalmaz, amelyeket a beszélő gyakran használ. A passzív rész elemeit a beszélő ritkán használja. A mentális lexikon aktivált része azokat az elemeket foglalja magában, amelyeket a beszélő az adott pillanatban használ. Ezek az aktív és a passzív részhez is tartozhatnak (Gósy 1999: 122). A mentális lexikon szavainak aktiválásakor az emberek zsonglőrökre hasonlítanak, mivel egyszerre kell szemantikai, szintaktikai és fonológiai információt kezelniük (Aitchison 1987: 165). Továbbá sokkal több szó aktiválódik a megnyilatkozás tervezése közben, mint amennyire szükség van, és ezek a szavak zavaró módon fel-felbukkannak beszédünkben (Aitchison 1987: 175).

3.2. Szólélvívás a mentális lexikonból

Számos elképzelés modellezi a mentális lexikon elemeinek előhívását, ezek a lépcsőmodell, a víz-esés- vagy zuhatagmodell és a terjedő aktivációs modell. Ezek közül az utóbbi látszik a legvalószínűbbnek, amelyet más néven interaktív aktivációs modellként is emlegetnek (Aitchison 1987). Ez a modell figyelembe veszi, hogy az előhívási folyamat számos állomása kapcsolódik egymáshoz, amelyek akár egyszerre is történhetnek. A modell azt is megmutatja, hogy előhívás közben a hangzás és a jelentés hatással vannak egymásra.

A terjedő aktivációs modell az **áramkörök** működéséhez hasonlítja a szavak előhívását a mentális lexikonból. Ez a kép jól kifejezi azt, hogy az előhívás az elektromosság áramlásához hasonlóan történik, vagyis ahogy az áram az összetett áramkör különböző pontjai között folyik oda és vissza (Aitchison 1987: 173). Ez a modell azt is megjeleníti, hogy a gyakoribb szavak kevesebb aktiválást igényelnek, valamint azt is, hogy a nyelvbtlásokat a témák (jelentésmezők) öntudatlan aktiválódása okozza, és amint egy téma aktiválódik, hangalakok és jelentések sora is aktívvá válik.

Az interaktív aktivációs modell az agy működéséről szerzett ismereteinket tükrözi. Aitchison (1987) szerint ez a modell megerősíti, hogy a szavak közti kapcsolatok fontosabbak, mint azok abszolút helye a rendszerben, ez pedig egybevág azzal, amit az agról tudunk: lehetetlen olyan pontossággal meghatározni bizonyos funkciók helyét, mint mondjuk a szívben vagy a vesében (Aitchison 1987: 175).

3.3. Szófelismerés

Akkor kerül sor a szófelismerés jelenségére, amikor azonosítottuk a bejövő adatot, és már csupán egyetlen jelölt jöhet szóba. Továbbra is rengeteg a megválaszolatlan kérdés a szófelismerés működésével kapcsolatban. Ugyanakkor azt biztosan tudjuk, hogy a szófelismerés jó része találmra történik, hiszen a normál tempójú beszéd felfogásának fizikai körülményei nem ideálisak, nem hallhatunk minden fonémát, hiszen a beszédtempó túlságosan gyors. A beszédérzékelésre egy másik tényező is hatással van, mégpedig az, hogy a hangok a szomszédos hangok következtében módosulhatnak. Ennek megfelelően a hangszegmensek nem különíthetők el, ugyanis minden irányban hatással vannak egymásra. Arról már nem is beszélve, hogy zajos világunkban egész szórészeket érthetünk félre.

A szavak kitalálásának gyakorlati megvalósulására ugyanakkor ismerünk néhány alapelvet, úgymint a gyakorisághatást, a szó / nem szó hatás, a kontextushatás vagy a szavak felsőbbrendűségének a hatását (Garnham 1985; Gósy 1999).

A fentebb említett **gyakorisághatás** elvének alapján az általánosabb kifejezésekre gyorsabban születik lexikai és a kiejtéssel kapcsolatos döntés, mint a ritkább szavakra. Ugyanez a helyzet áll fenn, amikor a szavakat a hosszuk alapján hasonlítjuk össze – a hosszabb szavakat viszonylag ritkábban alkalmazzuk (Garnham 1985: 45).

A **szó / nem szó hatás** értelmében azok a betűláncok, amelyeket nem tudunk értelmes szavakkal azonosítani, például az angolban az „xgyz”, a lexikai döntésekre vonatkozó kísérlet értelmében rendkívül gyorsan elutasítodnak anélkül, hogy egyáltalán megpróbáltuk volna elérni a lexikont. A kísérletek azt is bebizonyították, hogy azokat a nem szavakat, amelyek akár szavak is lehetnek, például a „nint”, valamivel tovább tart elutasítani, mint elfogadni a ritkán hallott szavakat. Az egyik további eredmény értelmében minél nagyobb a hasonlóság a nem szavak és a valódi szavak között, annál nehezebben utasítódik el a nem szó (Garnham 1985).

A szófelismerés során a **kontextushatás** abban érvényesül, hogy a szavakat kontextusban sokkal gyorsabban azonosítjuk, mint kontextus nélkül, és hogy az egyszerű szóösszetételek gyorsítják a szófelismerést. A kontextushatás érvényesül abban az esetben is, ha az írott nyelvben egy betűsor nehezen kiolvasható, ha pontok takarják el, össze van firkálva vagy halvány, a lexikai döntés nem meglepően lelassul (Garnham 1985: 45–6). A kontextushatás könnyedén alkalmazható a beszélt nyelvre is: fizikai interferencia, például rossz hangminőség vagy túl sok zaj esetén a beszédészlelés és a lexikai döntés gyorsasága egyaránt sérül.

A **szavak felsőbbrendűségének hatása** a szavak felismerésének a módjában is érvényesül, ugyanis egyszerűbb felismerni egy-egy betűt egy szóban, mint egy egyedülálló vagy egy X sorban elhelyezkedő betűt. Ezt azzal magyarázhatjuk, hogy a szavak felismeréséig nem az összetevő betűk felismerésével és a mentális lexikonban ábécérend alapján történő keresés által jutunk el (Garnham 1985: 46).

A szófelismerés meghatározásának érdekében több különböző modellípust is létrehoztak. Garnham (1985) ezeket az elméleteket közvetlen elérési modellekként és keresési modellekként kategorizálta, Aitchison (1987) pedig szeriális és párhuzamosan modellekként. A szófelismerés kapcsán az is felmerül, hogy a lehetséges jelölteket egyesével vesszük-e sorra, vagy egyszerre. Az utóbbira nagyobb az esély, ugyanakkor sok a bizonytalan tényező ahhoz, hogy határozottan e mellett tehesük le a voksunkat.

Végezetül elmondható, hogy a tudatunk nem véletlenszerűen tárolja a szavakat. A mentális lexikonunk raktározása azonban igen jól szervezett, a szavak ugyanis mind kapcsolódnak egymáshoz. A szavak jelentésmezejétől függően ezek a kapcsok erősebbek vagy gyengébbek is lehetnek. Ennek megfelelően a tárolás a lexikális hozzáférést támogatja, vagyis a szükséges szavak előhívását. A szóvisszakeresésre egyfajta szétterülő aktiválásként is tekinthetünk, olyan jelenségként, amely a szavak közötti asszociatív kapcsolatokra épít. Amikor a „telefon” szót halljuk, egyből aktiválódnak a „mobiltelefon”, „csörgés”, „felvenni” és „tárcsázás” kifejezések is. Az aktiválás azonban rövid idő elteltével lecseng.

3.4. Egyéni és közösségi lexikonok

Az egyéni és közösségi lexikonok fogalma új megvilágításba helyezi az emberi mentális lexikon tartalmát és rendszerezését. Clark szerint mindannyian rendelkezünk egyéni lexikonnal – olyan szavak összességével, amelyeket gyakrabban vagy ritkábban használunk –, valamint azt is állítja, hogy a közös nyelvhasználók **egyéni lexikonjai** eltérnek egymástól. Nem véletlenszerű, hanem szisztematikus különbségekről van szó. Clark szerint ezek a különbségek segítenek annak meghatározásában, hogy mit értünk a szavakon, és hogy miként adjuk át ezt a hallgatóságunknak. El nem választható szerepet játszanak a hangképzés összetételében és interpretációjában. Közvetlenül hatnak a nyelv felépülésére és a nyelvhasználatra (Clark 1998: 63).

Clark érvelésének alapja az úgynevezett **közösségi lexikon**, vagyis „olyan szókinés, amely egy-egy közösségre jellemző – például az orvosokra, focirajongókra vagy San Franciscó-iakra, akiket elkülöníthetünk tapasztalataik és ismereteik alapján: hiszen értenek az orvosláshoz, a focihoz, vagy San Franciscóban laknak”. A közösségi lexikonoknak négy jellemző tulajdonsága van: 1. az eredeti jelentéshez egyéb képzet társul; 2. általunk is felfogható módon különböznek egymástól; 3. közös tapasztalattal bíró közösségekhez társíthatjuk őket; és 4. tükrözik a hozzájuk társítható közösség jellemzőit (Clark 1998: 63–4).

A lexikális bejegyzéseket hagyományosan két részből állítjuk össze: az alaki információkból (morfológia) és a jelentésből (lemma). Clark szerint ugyanakkor az egyéni lexikonunk bejegyzéseit a szerint a legkisebb közösség szerint kell megjelölnünk, amelyhez tartozik – tehát a közösségi lexikon alapján. Tehát „a [szóalak, lemma] helyett alkalmazzuk ezt: [közösség: szóalak, lemma]” (Clark 1998: 72). Más szóval az egyéni lexikonjainkat a bejegyzéseket meghatározó közösségi lexikonok alapján szervezzük.

Ezek alapján a lexikális bejegyzések alapján azonban arra következtethetünk, hogy másféleképpen hívjuk elő a szavakat a mentális lexikonunkból. E nézőpont szerint beszéd közben nem véletlenszerűen választjuk ki szavainkat az egyéni lexikonunkból, hanem előbb meggyőződünk róla, hogy mi és a beszélőpartnerünk melyik közösségbe tartozunk. A továbbiakban csak a közösségre vonatkozó szókinésből dolgozunk. Mindebből arra következtethetünk, hogy a szóválasztás és az interpretáció társas folyamattá válik, amelyet a közös kulturális közösség feltételezése határoz meg. Mi több, mind megalkotjuk és fenntartjuk a beszélő szociális profilját, ugyanis ennek hiányában problémák merülnek fel a kommunikáció során. Az általunk és a beszélő által képviselt közösség reprezentációja alapvető eleme ezeknek a profiloknak (Clark 1998).

Ugyan a személyes és közösségi lexikonok egyaránt rendkívül hasznosak az ember mentális lexikonjának tanulmányozása során, nem árt tisztáznunk az elmélet korlátait. Először is, kizárólag az úgynevezett tartalmas szavakra alkalmazható, a funkciószavakra nem érvényes. Másrészt az elmélet alapján mindössze azokkal a beszélőkkel vagyunk képesek kommunikálni, akiknek a közösségi lexikonát mi magunk is ismerjük. Ha valóban ez lenne a helyzet, a bányászok egyáltalán nem tudnának kommunikálni a focistákkal. Harmadrészt pedig, a fentiek alapján elvárható lenne az egyéntől, hogy minden létező közösség szakértőjévé váljék. Nem utolsósorban elmondhatjuk, hogy az elmélet azt feltételezi, hogy a kommunikációnk kimerül a jól elhatárolható témakörökben és a szakmai értelmet igénylő területekben. Nem áll szándékomban elutasítani azon feltételezést, amely szerint a kommunikáció társadalmi jelenség, ugyanakkor nem árt kiemelni, hogy a másokkal folytatott kommunikáció egyik oka az lehet, hogy szeretnénk jobban megismerni a másik beszélőt vagy annak közösségét, a szakmai hátterét vagy a sajátos szókinését.

3.5. A nyelvi közvetítők mentális lexikona

A nyelvi közvetítők mentális lexikona alapvetően két- vagy többnyelvű. A fordítástudományi szakirodalomban az a nézet terjedt el, hogy a kétnyelvűek két különálló, de szorosan összekapcsolt mentális lexikonnal rendelkeznek (Gile 2001; Heltai 2010; Szabari 2002). Mindazonáltal a pszicholingvisztikai kutatásokból az derül ki, a különböző nyelvek külön alrendszereket alkotnak egy tárolórendszeren belül (de Groot 2011; Grosjean 1989; Grosjean et al. 2003; Paradis 1980).

Heltai (2010) összehasonlította a fordítók és tolmácsok mentális lexikonát a korai kétnyelvű személyek lexikonával, és több különbséget is talált. Míg az utóbbiak esetében bizonyos forrásnyelvi szavak a célnyelvi mentális lexikon részét is képezik, vagyis a kétnyelvű személyek beépítették ezeket célnyelvi mentális lexikonukba, a nyelvi közvetítők esetében ez nem így van. A két nyelv szavait úgynevezett nyelvi címkék választják el egymástól, mivel az egyes szavak lemmája a jelentés mellett tartalmazza az arra vonatkozó információt, hogy az adott szó melyik nyelvhez tartozik. A fordítók és tolmácsok tudatosan használják a nyelveket, és tisztában vannak vele, hogy a szavak melyik nyelvhez tartoznak. Emellett annak is tudatában vannak, hogy melyek azok a kétnyelvű közösség által használt szavak, amelyek nem részei a célnyelv általános szókészletének. A fordítók és tolmácsok tehát **tudatosan rendszerezik a nyelvi címkéket**, megkülönböztetve a forrásnyelvi és a célnyelvi szavakat (Heltai 2010: 102).

Heltai (2010) egy további különbségre is rámutat a kétnyelvűek, illetve a fordítók és a tolmácsok mentális lexikona között: az utóbbiak esetében erősebb az egyes (azonos jelentésű) szavak között fennálló közvetlen kapcsolat, ami a gyakori fordítás és tolmácsolás során alakul ki. Ebből kifolyólag a fordítók és tolmácsok **nagyszámú állandó kapcsolatot**, vagyis forrás- és célnyelvi szópárt alkotnak munkájuk során (Heltai 2010: 102).

Mentális lexikonuk aktiválásánál illetően Heltai (2010) arra a megállapításra jut, hogy a fordítók és tolmácsok munkavégzés során **csupán célnyelvi lexikonukat aktiválják**, a forrásnyelvi lexikon elemeit pedig kizárják a beszédprodukciónál. Míg a tolmácsok és fordítók általában tovább keresik a megfelelő szót, vagy szinonimákat, illetve körülírást használnak, ha megtorpannak egy kifejezésnél, addig a korai kétnyelvűek egyszerűen átváltak másik nyelvre (Heltai 2010: 103).

4. Fordítás és tolmácsolás B nyelvre

A B nyelvre, azaz a második aktív idegen nyelvre való tolmácsolás és fordítás hozzátartozik a nyelvi közvetítői szakmához, és ez valószínűleg így is marad a jövőben. Ahogy arra Szabari (2004) is rámutat, a B nyelvre való tolmácsolás szerepel a piaci elvárások között, ám ez az igény elsősorban akkor áll fenn, ha a tolmácsolás egy jelentősebb, illetve egy kevesek által beszélt nyelv vagy két „kisebbségi” nyelv vonatkozásában zajlik. Ezekben az esetekben a célnyelvet anyanyelvi szinten beszélő (A nyelvű) tolmácsok alkalmazása költséges lehet, mivel a legtöbb helyi piacon kevés ilyen szakember akad, a magasabb költségek (külföldi tolmácsok alkalmazása esetén) pedig gyakran meghaladják a szervezők anyagi kereteit (Szabari 2004: 13).

Bár mind az A, mind a B nyelvre való tolmácsolásnak megvannak a maga előnyei és hátrányai, a hivatalos szakvélemény az előbbit tartja kívánatosnak. Campbell szavaival élve mindez arra vezethető vissza, hogy e két tevékenység voltaképp „tükröképe egymásnak”. Megállapítása szerint a B nyelvről való fordítás során a fő nehézséget a forrásszöveg megértése okozza; feltehetőleg sokkal egyszerűbb feladat első nyelvi erőforrásainkat felhasználva természetesnek tűnő szöveget alkotni. A B nyelvre való fordítás során ugyanakkor a forrásszöveg megértése az egyszerűbb feladat, míg a nehézséget a célnyelvi szövegalkotás okozza, hiszen az nem végezhető olyan természetesen, mint az A nyelv esetében (Campbell 1998: 57).

A tolmácsolás terén két ellentétes nézet formálja a diskurzust a témában. Az első a párizsi, a második pedig az orosz iskolához köthető. A párizsi iskola szerint csak az A nyelvre való tolmácsolás során biztosított az elvárt magas minőség, hiszen a szövegalkotás csupán az A nyelven zajlik természetesen. Az orosz iskola szerint azonban csak a B nyelvre való tolmácsolás lehet igazán magas színvonalú, mivel a megértés az A nyelven teljesebb. A két iskola közötti ellentét alapvetően olyan tényezőkre vezethető vissza, mint a második nyelv elsajátításának helye és módja. Amennyiben a tolmács hazájában, szervezett keretek között tanult nyelvet (ahogy az valószínűleg a Szovjetunióban is zajlott), a hallás utáni megértés minden bizonnyal nagyobb gondot okozott, mint a beszéd, hiszen a tolmács nem került kapcsolatba anyanyelvi beszélőkkel. A nyugati országokban élő tolmácsok ugyanakkor jellemzően külföldi tartózkodás vagy tanulás során sajátították el idegen nyelveiket, így számukra a megértés akkor sem okozott gondot, ha a beszélő történetesen rosszul artikulált, vagy bonyolult szavakat használt (Szabari 2004: 126–7).

A B nyelvre való tolmácsolás során a legkomolyabb kihívás abból adódik, hogy a tolmácsnak speciális jártassággal kell rendelkeznie a B nyelv terén, vagyis a második nyelvi repertoár keretein belül kell dolgoznia. Ha saját kommunikációs céljaink elérésére beszélünk idegen nyelven, nyelvi hiányosságainkat elrejtethetjük a szöveg képességeinknek megfelelő módosításával (Campbell 1998), tehát nyelvtudásunk szintjéhez igazíthatjuk a szöveget. Bizonytalanság esetén egy másik, gyakran használt stratégia a potenciális hibák tudatos elkerülése, illetve a szöveg átfőmálása az egyen kifejezőképességének megfelelően. Ezek a módszerek azonban közel sem ilyen maguktól értetődők és könnyen alkalmazhatók, ha mások kommunikációs igényeinek kielégítéséről van szó. A tapasztalat ugyanakkor azt mutatja, hogy a tolmácsok képzés útján megtanulhatják sikeresen használni nyelvi készségüket és eszközeiket a B nyelvre való tolmácsolás esetében (Dejean 2004; Donovan 2004; G. Láng 2004; Minns 2004; Rejsková 2004; Tyruk 2004). Ez a megállapítás a fordítók szókinszére is igaz (Nida 2001).

5. Javaslatok további kutatáshoz

A hivatásos két- és többnyelvűség témakörében számos területen végezhető kutatások a jövőben. Ahogy arra már rámutattunk, a hivatásos kétnyelvű kompetencia alapvetően különbözik az „átlagos” kétnyelvű kompetenciától – de pontosan miben rejlik ez a különbség? Más szóval, vajon összehasonlíthatjuk egy „átlagos” kétnyelvű és egy hivatásos kétnyelvű képességeit? Léteznek-e speciális képzési módszerek a korai kétnyelvűek számára?

Mennyire passzív valójában a passzív nyelv? Mi a különbség a nyelvi közvetítés során elvárt és használt, valamint hétköznapi beszédhelyzetekben alkalmazott nyelvi készségek között? Megkíséreltük ugyan jellemezni a hivatásos kétnyelvűséget, pontos meghatározása azonban további kutatást igényel.

A fordítók és tolmácsok (mint hivatásos kétnyelvű személyek) mentális lexikona kapcsán is számos kérdés vár még megválaszolásra annak szerveződését és struktúráját illetően. Milyen következményekkel jár, ha a fordító vagy a tolmács nyelvkombinációja (és mentális lexikona) rokonnyelvekből áll, illetve fontos-e a nyelvek száma? Miben áll a különbség aktív és passzív nyelvek között?

A fordítók és tolmácsok nyelvi kompetenciájának mérése szintén jogosan felmerülő kérdés a kutatásban, feltéve, ha ennek vizsgálata egyáltalán lehetséges. Kidolgozhatunk-e egy olyan megbízható mércét a nyelvi kompetencia megállapítására, ami nem „a puding próbája az evés” elven alapul, vagyis nem a fordítás és tolmácsolás „nyelvi túlélésében” méri a sikert?

SZAKIRODALOM

- Aitchison, Jean 1987. *Words in the Mind. An Introduction to the Mental Lexicon*. Blackwell, Oxford UK & Cambridge USA.
- Angelelli, Claudia V. 2010. A Glimpse into the Socialization of Bilingual Youngsters as Interpreters: The Case of Latino Bilinguals Brokering Communication for their Families and Immediate Communities. In: Fouces, Oscar Diaz – Monzó, Esther (eds.): *MONTI 2. Applied Sociology in Translation Studies*. Universidad de Alicante, 81–96.
- Angelelli, Claudia V. 2011. A Professional ideology in the making: Bilingual youngsters interpreting for their communities and the notion of (no) choice. In: Sela-Sheffy, Rakefet – Shlesinger, Miriam (eds.): *Identity and Status in the Translational Professions*. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia, 231–46.
- Bartha Csilla 1999. *A kétnyelvűség alapkérdései*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Birjani, Parviz – Farahzad, Farzaneh 1997. The ability to translate and foreign language proficiency. *Perspectives* 5(2): 191–9.
- Bloomfield, Leonard 1933. *Language*. Henry Holt, New York.
- Borbély Anna 2014. *Kétnyelvűség. Variabilitás és változás a magyarországi közösségekben*. L'Harmattan, Budapest.
- Campbell, Stuart 1998. *Translation into the Second Language*. Addison Wesley Longman Limited, New York.
- Clark, Herbert H. 1998. Communal lexicons. In: Malmkjær, Kristen – Williams, John (eds.): *Context in Language Learning and Language Understanding*. Cambridge University Press, Cambridge, 63–87.

- de Groot, Annette M. B. 2011. *Language and Cognition in Bilinguals and Multilinguals. An Introduction*. Psychology Press, Taylor & Francis Group, New York.
- Dejean, Karla 2004. L'interprétation simultanée vers le B. Les principes. In: Adams, Christine – Donovan, Clare – Hewetson, Zoe (eds.): *Teaching Simultaneous Interpretation into a B language, EMCI Workshop*. September 20–21 2002. 27–9. <http://www.emcinterpreting.org>.
- Donovan, Clare 2004. European Masters Project Group: Teaching Simultaneous Interpretation into B Languages. Preliminary Findings. *Interpreting* 6(2): 205–16.
- Garnham, Alan 1985. *Psycholinguistics: central topics*. Methuen, London and New York.
- Gile, Daniel 2001. L'évaluation de la qualité de l'interprétation en cours de formation. *Meta* 46(2): 377–93.
- G. Láng Zsuzsa 2004. Language enhancement for Interpreting into B. In: Adams, Christine – Donovan, Clare – Hewetson, Zoe (eds.): *Teaching Simultaneous Interpretation into a B language, EMCI Workshop*. September 20–21 2002. 57–60. <http://www.emcinterpreting.org>.
- Gósy Mária 1999. *Pszicholingvisztika*. Corvina, Budapest.
- Grosjean, François 1982. *Life with two languages. An introduction to bilingualism*. Harvard University Press, Cambridge, Mass.
- Grosjean, François 1989. Neurolinguists, beware! The bilingual is not two monolinguals in one person. *Brain and Language* 36(1): 3–15.
- Grosjean, François – Li, Ping – Münte, Thomas F. – Rodriguez-Fornells, Antoni 2003. Neuroimaging bilinguals: When the neurosciences meet the language sciences. *Bilingualism: Language and Cognition* 6: 159–65.
- Hamers, Josiane F. – Blanc, Michel H. A. 1989. *Bilinguality and Bilingualism*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Heltai Pál 2010. A fordítás monitor modellje és a fordítói beszédmód. In: Navracscics Judit (szerk.): *Nyelv, beszéd, írás*. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 95–110.
- Huth, Alexander G. – de Heer – Wendy A. – Griffiths, Thomas L. – Theunissen, Frédéric E. 2016. Natural speech reveals the semantic maps that tile human cerebral cortex. *Nature* 532: 453–8.
- Kussmaul, Paul 1995. *Training the Translator*. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia.
- Laks, Bernard 2003. Linguistique cognitive et bilinguisme natif. *Traduire* 196–197: 25–42.
- Lane-Mercier, Gillian – Merkle, Denise – Meylaerts, Reine 2014. *Traduction et plurilinguisme officiel. Translation and official multilingualism*. Meta 59(3).
- Minns, Philip 2004. Language Interpreting into B. Some conclusions from experience. In: Adams, Christine – Donovan, Clare – Hewetson, Zoe (eds.): *Teaching Simultaneous Interpretation into a B language, EMCI Workshop*. September 20–21 2002. 35–7. <http://www.emcinterpreting.org>.
- Navracscics Judit 2007. *A kétnyelvű mentális lexikon*. Balassi Kiadó, Budapest.
- Navracscics Judit 2010. *Egyéni kétnyelvűség*. Szegedi Egyetemi Kiadó, Szeged.
- Nida, Eugene Albert 2001. *Contexts in Translation*. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia.
- Paradis, Michel 1980. Contributions of Neurolinguistics to the Theory of Bilingualism. In: Herbert, R. (ed.): *Applications of Linguistic Theory in Human Sciences*. Michigan State University Press, East Lansing, 180–211.
- Presas, Marisa 2000. Bilingual Competence and Translation Competence. In: *Developing Translation Competence*. Christina Schäffner – Beverly Adab (eds.): John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia, 19–31.
- Rejšková, Jana 2004. Teaching experience of simultaneous into B. In: Adams, Christine – Donovan, Clare – Hewetson, Zoe (eds.): *Teaching Simultaneous Interpretation into a B language, EMCI Workshop*. September 20–21 2002. 35–7. <http://www.emcinterpreting.org>.
- Szabari Krisztina 2002. *Tolmácsolás. Bevezetés a tolmácsolás elméletében és gyakorlatába*. Scholastica, Budapest.
- Szabari Krisztina 2004. Interpreting into the B language. In: Adams, Christine – Donovan, Clare – Hewetson, Zoe (eds.): *Teaching Simultaneous Interpretation into a B language, EMCI Workshop*. September 20–21 2002. 35–7. <http://www.emcinterpreting.org>.
- Toury, Gideon 1995. *Descriptive Translation Studies and Beyond*. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia.
- Tyruk, Małgorzata 2004. Le perfectionnement linguistique pour les interprètes vers la langue B. In: Adams, Christine – Donovan, Clare – Hewetson, Zoe (eds.): *Teaching Simultaneous Interpretation into a B language, EMCI Workshop*. September 20–21 2002. 35–7. <http://www.emcinterpreting.org>.
- Weinreich, Uriel 1953. *Languages in Contact*. Mouton, The Hague.

Horváth Ildikó

egyetemi docens

ELTE BTK

Fordító- és Tolmácsoló Tanszék

SUMMARY

*Horváth, Ildikó***Professional bi- and multilingualism**

Professional linguistic mediators, i.e., translators and interpreters, are ‘career language users’, as their job consists in switching back and forth between two languages. High-level bi- or multilingualism is but a prerequisite of translating and interpreting successfully. In fact, linguistic mediators do not simply use several languages for their own purposes in their private lives or in their jobs; rather, they use their competence in two or more languages in order to satisfy other people’s communicative needs. Translators and interpreters are conscious language users; their multilingual mental lexicon involves stronger direct links between pairs of words (of identical meaning) and they have to establish a large number of permanent links for pairs of source language and target language items during their work. When they actually do interpreting, they only activate their target language lexicon and exclude source language lexical items from their speech production.

Keywords: linguistic mediator, bilingualism, mental lexicon, translating and interpreting to language B.